

Białystok 02. 12. 2025

Prof. dr hab. Jerzy Nikitorowicz
Katedra Edukacji Międzykulturowej
Uniwersytetu w Białymstoku

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Soni Styrkacz
„Aspiracje edukacyjne i życiowe
młodych dorosłych Romów”
przygotowanej w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, Instytut Pedagogiki,
pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Huseyina S. Kyuchuka
dr Łukasza Kwadransa
Katowice 2025

*

Na prośbę dr hab. Ireny Polewczyk, prof. UŚ, dyrektor Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, zapoznałem się z przedstawioną do oceny rozprawą doktorską. Chciałbym w pierwszej kolejności oświadczyć, że wykonanie przedmiotu umowy odpowiada moim zainteresowaniom naukowo-badawczym. Nie istnieją żadne przeszkody jakiegokolwiek natury uniemożliwiające przedstawienie obiektywnej recenzji niniejszej pracy.

*

Struktura pracy w kontekście spisu treści wydaje się być jasna, logicznie i merytorycznie uzasadniona podziałem na siedem rozdziałów, z licznymi podrozdziałami, z wprowadzeniem, zakończeniem, bibliografią, jednak z brakiem aneksu, w którym oczekiwałem między innymi chociażby przykładowej transkrypcji prowadzonych wywiadów. Autorka pracy pisze o transkrypcji wywiadów, jednak nie zamieszcza w pracy. W sumie praca zamyka się w 327 stronach.

Z informacji przedstawionych przez Autorkę pracy, poczynając od Wprowadzenia, wynika koncentrowanie się na analizie aspiracji edukacyjnych i życiowych młodych dorosłych Romów ze wskazaniem i analizą czynników wpływających na ich wybory zawodowe i życiowe. Istotne, co uważam za walor

pracy, w zaprezentowanych analizach i badaniach, jest interdyscyplinarne podejście, łączące perspektywy pedagogiczne, socjologiczne i kulturoznawcze. Stąd, poczynając od rozdziału pierwszego, mamy treści dotyczące wyzwań formułowanych edukacji w kontekście wielokulturowości i międzykulturowości, następnie przedstawienie problemu dekolonizacji w edukacji na przykładzie społeczności romskiej. Autorka pracy zwraca uwagę na przywrócenie podmiotowości grupom marginalizowanym oraz rewizję treści nauczania w celu promowania sprawiedliwości społecznej, równości i inkluzji w systemach edukacyjnych. W rozdziale trzecim dokonuje przeglądu literatury w zakresie kategorii aspiracje edukacyjne, analizuje czynniki kształtujące aspiracje, wskazuje na aspiracje Romów, prezentując badania w tym zakresie. Zwraca uwagę na zjawisko romskiego aktywizmu, przedstawia rodzaje aspiracji w kontekście systemu wartości itp. W rozdziale czwartym zatytułowanym „Tożsamość i system wartości” podejmuje próbę ukazania relacji między tożsamością a aspiracjami. Tą część pracy, którą można określić teoretycznym wprowadzeniem w problematykę i kończy się na stronie sto pięćdziesiątej drugiej, oceniam pozytywnie.

Kolejny rozdział, metodologiczny, zajmuje szesnaście stron, a wyniki badań zaprezentowane w rozdziale szóstym sto dwanaście stron. Autorka wydzieliła także rozdział siódmy „Podsumowanie wyników i wnioski” zajmujący jedenaście stron oraz kilkunastonicowe „Zakończenie”.

*

Uważam, że nie ma potrzeby analizowania treści poszczególnych czterech pierwszych rozdziałów. Autorka odwołuje się do literatury z zakresu nauk społecznych, przedstawia, poprawnie definiuje wiodące kategorie pojęciowe, podejmuje analizę i interpretację, nawiązuje do badań bezpośrednio i pośrednio związanych z podjętą tematyką. Część z treści nie jest związana ze sformułowanym tematem i nie znalazła odzwierciedlenia w prowadzonych badaniach. Przyjmuje paradygmat interpretacyjny, założenia interakcjonizmu symbolicznego i metodę autoetnografii.

Z pewnością badania zaangażowane, w których badacz odgrywa aktywną rolę jako uczestnik, są moralnym zobowiązaniem do działania na rzecz sprawiedliwości

społecznej i równości. Zapoznając się z pracą zastanawiałem się czy rola insiderska Autorki pozwoliła na pełniejsze przedstawienie problemów społeczności romskiej, czy podjęte założenia metodologiczne zostały zrealizowane?

Na stronie 162 pisze, że problem badawczy dotyczy aspiracji życiowych i edukacyjnych młodych Romów, jednak nie uzasadnia dlaczego tak sformułowała tytuł pracy wobec zaprezentowanych treści w pierwszych czterech rozdziałach. Dotyczyły one wielokulturowości, międzykulturowości, edukacji wielo i międzykulturowej, tożsamości. Pisze także, że celem badań było zrozumienie aspiracji edukacyjnych i zawodowych młodych dorosłych Romów zamieszkujących obszary Górnego Śląska. We wskazanych szczegółowych celach i problemach nie zauważa przedstawionych wyżej kategorii, podkreślając (s. 163) „Badania skupiają się na zrozumieniu, jak lokalne środowisko wpływa na młodych Romów w kontekście ich planów na przyszłość”. Dlaczego nie ma nic w kontekście wielokulturowości, tożsamości, idei i celów edukacji wielo i międzykulturowej?

Zgadzam się z Autorką, że technika swobodnego wywiadu biograficznego pozwala respondentowi na spontaniczne przedstawienie swojej historii, także z tym, że umożliwia badaczowi zwrócenie uwagi na istotne problemy tożsamości, warunki, sytuacje czy kontekst funkcjonowania w środowisku wielokulturowym, uczestniczenia lub nie w procesach edukacji wielo i międzykulturowej. Stąd pytanie: dlaczego nie uwzględniono powyższego, dlaczego nie rozróżniono rodzajów aspiracji, dlaczego mamy różne określenia aspiracji z brakiem wyróżnienia ich przejawów w kontekście środowiska wielokulturowego?

Jeżeli pisze o zrozumieniu, jak lokalne środowisko wpływa na młodych Romów w kontekście ich planów na przyszłość, to powinna na tym się skupić i zwrócić uwagę na rozróżnienie i wyodrębnienie aspiracji edukacyjnych, zawodowych, życiowych i innych. Uważam więc, że w niniejszej pracy brak jest jasno i jednoznacznie określonego przedmiotu badań; co badano - aspiracje młodych dorosłych czy oddziaływanie środowiska lokalnego? Nie rozumiem sformułowanych problemów dotyczących badania związków między cechami społeczno-kulturowymi, motywami rozwoju edukacyjnego, konfliktami a decyzjami edukacyjnymi, i

zawodowymi itp., w kontekście zaprezentowanej procedury badawczej, przyjętej orientacji metodologicznej.

Badana próba obejmowała młodych dorosłych Romów w liczbie dziesięciu, kobiet i mężczyzn, w wieku od 18 do 35 lat. Uczestnicy zostali wybrani, jak wskazano w pracy, na podstawie ich doświadczeń edukacyjnych oraz aspiracji zawodowych. Jak rozumieć kryterium tego doboru – doświadczania edukacyjne i aspiracje zawodowe? Jak i jak należało je zaprezentować aby zostać objętym badaniami, jak „docierano” do osób aktywnie zaangażowanych w inicjatywy edukacyjne i zawodowe?

Uważam, że takiego doboru nie było. Autorka dobierając celowo próbę winna zwrócić uwagę na liczne trudności w realizacji aspiracji życiowych Romów w kontekście złożonych uwarunkowań społecznych, kulturowych, ekonomicznych itp. Wówczas można byłoby aspiracje życiowe, a w nich edukacyjne i zawodowe, analizować w kontekście identyfikacji z kulturą dziedziczną – nadaną i zadaną, tożsamością rodzimą a tożsamością nabywaną w instytucjach edukacyjnych, wskazać na świadomość wyborów itp. Byłaby możliwość odwołania się i skorzystania w interpretacji historii indywidualnych przypadków z teorii na które wskazała w pierwszych rozdziałach pracy i w założeniach metodologicznych.

Moim zdaniem dobór osób do badań był przypadkowy, zupełnie nie związany ze wskazami kryteriami. Przykładem może być Weronika i jej syn Fabian, ale także i inne osoby. Jak przyjąć i zrozumieć zdanie o skomplikowanych i wielowymiarowych aspiracjach młodych ludzi ze społeczności romskiej, jak zauważyć to w przypadku 18-letniego chłopaka i jego matki z czwórką dzieci, jak zauważyć w tekście problem poszukiwania przez nich równowagi między tradycją a nowoczesnością?

Analizując prezentowane wywiady zastanawiałem się dlaczego nie prowadzono wywiadów grupowych, rodzinnych, dlaczego tak zatytułowana została praca, a nie inaczej, co bardziej odpowiadałoby przedstawionym w pracy treściom. Na przykład: problemy codziennego życia młodych dorosłych Romek i Romów, plany życiowe młodych dorosłych ..., czy problemy tożsamościowe..., losy rodzin..., czy przedstawicieli społeczności romskiej w kontekście kultywowania tradycji i aspiracji edukacyjnych w społeczeństwie wielokulturowym itp.

W wyniku przeprowadzonych wywiadów Autorka pracy opisała historię indywidualnych przypadków, problemy życiowe dnia codziennego Romów, relacje z innymi, w niewielkim zakresie wskazując na funkcjonowanie w dwóch kulturach, problemy tożsamościowe z tym związane i skutki edukacyjne i życiowe z powyższego wynikające. Na stronie 198 Autorka pracy zamieszcza wartościową poznawczo tabelę nr 2. „Podsumowanie czynników społeczno-kulturowych” z której wyraźnie wynika brak przyjętych kryteriów doboru osób do badań (aż w pięciu przypadkach wskazuje na brak aktywnego zaangażowania w inicjatywy edukacyjne i zawodowe), gdy wskazywała, że docierała do osób aktywnie zaangażowanych w te inicjatywy.

Zauważyłem, analizując przedstawione wywiady powierzchowność, ogólnikowość, powtórzenia i jednocześnie bezradność w interpretacji w kontekście wskazanych teorii. Sądzę, że Doktorantka oczekiwała zdecydowanie więcej niż „otrzymała” od respondentów. W efekcie podsumowania i wskazania niewiele wnoszą w kontekście przedmiotu i celów badań. Na przykład na stronie 199 pisze, że celem analizy było ukazanie różnorodnych aspektów życia społecznego, rodzinnego, zawodowego oraz tożsamościowego, które kształtują sytuację badanych osób. W innym miejscu wskazuje, że zastosowano pięć kluczowych kategorii: relacje rodzinne, relacje społeczne, relacje zawodowe, aktywizm oraz tożsamość i tradycje, jeszcze w innym, że szczególny nacisk położono na analizę aspiracji edukacyjnych i życiowych młodych dorosłych Romów, nie traktując i nie interpretując ich odrębnie.

W tekście ocenianej pracy znajduje się wiele ogólników, powtórzeń i „pustych zdań”. Na przykład: Środowisko rodzinne odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu postaw, aspiracji i tożsamości młodych ludzi. W rozdziale siódmym podkreśla, że celem niniejszej pracy było zbadanie, w jaki sposób zmiana perspektywy edukacyjnej – od tradycyjnych, jednokulturowych modeli do dynamicznie rozwijającej się edukacji międzykulturowej – wpływa na aspiracje, decyzje i ścieżki życiowe młodych Romów w Polsce i na świecie. Niekonsekwencja wyraźna w kontekście wskazań na przedmiot i cele badań (strona 162-163).

Znajdują się w pracy wartościowe analizy, porównania do prac innych badaczy, między innymi do badań promotora, przy braku odwołań i porównań z pracami

promotora pomocniczego, chociaż w bibliografii zostały zamieszczone. Z pewnością stopniowa akceptacja edukacji dziewcząt w społecznościach romskich może prowadzić do przełamywania wieloletnich wzorców. Część wniosków nie wynika z przeprowadzonych wywiadów, a z doświadczeń Autorki, jej wcześniejszych analiz i badań do których odwołuje się w pracy.

Nie mam wątpliwości, że wskazane rekomendacje są wartościowe, ale tylko część z nich jest efektem analizy i interpretacji przeprowadzonych wywiadów. Podobnie z wnioskami, które nie zawsze są wnioskami wynikającymi z przeprowadzonych badań. Autorka zawarła w pracy wartościowe rekomendacje ale one bardziej wynikają z doświadczeń Autorki, badań w działaniu niż z badań zaprezentowanych w ocenianej pracy.

*

Podsumowując chciałbym zwrócić uwagę, że we wprowadzeniu do pracy Pani mgr Sonia Styrcak pisze: s. 8 „W niniejszej pracy celem Autorki jest zbadanie, w jaki sposób zmiana perspektywy edukacyjnej – od tradycyjnych, jednokulturowych modeli do dynamicznie rozwijającej się edukacji międzykulturowej – wpływa na aspiracje, decyzje i ścieżki życiowe młodych Romów w Polsce i na świecie”. Ten cel, jak i inne, odmiennie sformułowane cele, na co wskazywałem wyżej został zrealizowany tylko częściowo, a w analizie przeprowadzonych wywiadów mamy przede wszystkim codzienne problemy, codzienne życie młodych dorosłych Romek i Romów.

Szczególnością pracy, moim zdaniem, na co zwracała uwagę Doktorantka jest dobór osób do badań i analiza wywiadów z perspektywy insiderskiej, w której badacz jest jednocześnie członkiem badanej społeczności. Z uznaniem należy odnieść się do dobrej prezentacji literatury przedmiotu, licznych odwołań do innych badań, szczególnie własnych Autorki. Dostatecznie jednak oceniam korzystnie z informacji przedstawionych w pierwszych czterech rozdziałach podczas analiz i interpretacji przeprowadzonych 10 wywiadów. Nie mogę zgodzić się ze wskazaniem w Zakończeniu, w którym podkreślono, że jest to „pierwsze tak obszerne badanie, w którym skoncentrowała się na aspiracjach edukacyjnych i zawodowych młodych dorosłych Romów”. Także ze wskazaniem, które nie jest związane z realizacją

niniejszego projektu, że wielu młodych Romów wykazuje wysoki poziom motywacji do kształcenia, ale to czynniki zewnętrzne, takie jak stereotypy, bariery ekonomiczne oraz presja społeczna, ograniczają ich możliwości. To co jest godne podkreślenia i szczególnego uznania to doświadczenia osobiste, zawodowe, badawcze Autorki pracy i to one w efekcie decydują o pozytywnej ocenie.

Uważam, że mamy do czynienia z badaniami w działaniu (badała, wartościowała, kształtowała). Nie rozumiem dlaczego nie wskazała na tego typu badania i nie realizowała tego postępowania badawczego. W badaniach w działaniu badacz nie tylko zanurzony jest w badanym zjawisku, lecz poprzez swoją aktywną postawę próbuje je przekształcać i doskonalić. Pracując, mieszkając, wchodząc systematycznie w interakcje z osobami w danym środowisku, możemy aktywnie uczestniczyć w ich życiu i działalności środowiskowej, co zauważam wyraźnie w przypadku Pani mgr Soni Styrcak. Jestem przekonany, że Autorka w trakcie badań doskonaliła swój warsztat pracy, aktywnie współpracując ze środowiskiem Romów. Oceniana praca powstała pod kierunkiem wytrawnego, znanego powszechnie badacza środowisk romskich, profesora Huseyina S. Kyuchukai promotora pomocniczego dr Łukasza Kwadransa podejmującego od wielu już lat niniejszą problematykę.

*

W efekcie stwierdzam, że praca doktorska mgr Soni Styrcak przedstawiona mi do oceny w stopniu dostatecznym spełnia warunki określone w obowiązujących przepisach (art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) i stanowi w pewnym zakresie oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, szczególnie istotnego w dyscyplinie pedagogika. Doktorantka wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu, ogólnej wiedzy teoretycznej, jednak mniejszą umiejętnością prowadzenia badań w kontekście wskazanej metody, także analizy przeprowadzonych wywiadów i ich interpretacji, wartościowania i wnioskowania, co w sumie pozwala na sformułowanie ostatecznego wniosku pozytywnego, czyli dopuszczenia Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Białystok 02.12. 2025

Jerzy Nikitorowicz